

INFORMATIE OVER HET ONDERDEEL GESCHIEDENIS

Het vak geschiedenis wordt geëxamineerd op 'historisch besef' en 'oriëntatiekennis' van de volgende tien historische tijdvakken:

- de tijd van jagers en boeren;
- de tijd van Grieken en Romeinen;
- de tijd van monniken en ridders;
- de tijd van steden en staten;
- de tijd van ontdekkers en hervormers;
- de tijd van regenten en vorsten;
- de tijd van pruiken revoluties;
- de tijd van burgers en stoommachines;
- de tijd van wereldoorlogen;
- de tijd van televisie en computer.

Speciale 'thema's' of 'oriëntatie op studie en beroep' zijn bij dit examen dus niet aan de orde, zoals dat wel het geval is bij de schoolexamens havo. Als verplichte literatuur voor geschiedenis moeten alle hoofdstukken worden bestudeerd uit:

Dik Verkuil en Tom van der Geugten (redactie), *Geschiedeniswerkplaats. Geschiedenis Tweede Fase havo. Handboek historisch overzicht*. Tweede druk. (Noordhoff Uitgevers, 2013). ISBN 978 9001814762, Prijs: € 60,45 (prijspeil 1 september 2015)

Let op: Dit is de **tweede druk** die dit jaar voor het eerst wordt gebruikt.

Over de te bestuderen literatuur worden op het examen zes vragen gesteld, die pas tijdens het examen bekend gemaakt zullen worden. Bij een van de zes vragen wordt je gevraagd wat de juiste tijdsvolgorde is van een aantal gebeurtenissen en ontwikkelingen; bij de vijf andere vragen kun je telkens kiezen uit vraag a of vraag b, die wat moeilijkheid betreft vergelijkbaar zullen zijn. Je moet hierbij een keuze maken, beantwoord je zowel vraag a als vraag b, dan kijkt de docent alleen vraag a na.

Er mogen tijdens het examen zelf geen hulpmiddelen als boeken en aantekeningen worden gebruikt. Voor het hele examen is 2½ uur beschikbaar.

Enkele opmerkingen over de voorbereiding op het onderdeel geschiedenis. Het boek *Geschiedeniswerkplaats. Geschiedenis Tweede Fase havo. Handboek historisch overzicht* biedt veel informatie. De indeling in tien hoofdstukken is vanuit Nederlands-Europees perspectief opgezet en wordt ook zo gebruikt op de basisschool en in het voortgezet onderwijs. Op het examen moet je

laten zien dat je kennis hebt van de grote lijnen van de geschiedenis. Die grote lijnen bestaan uit de tien historische tijdvakken en de in totaal 49 kenmerkende aspecten van die tijdvakken. Deze kenmerkende aspecten worden in 48 paragrafen uitgewerkt. Deze kennis wordt 'oriëntatiekennis' genoemd.

Het leren wordt vergemakkelijkt door de hoofdstukindeling. Bovendien zijn er talloze illustraties opgenomen die de leerstof verhelderen. De hoofdstukken variëren van 10 tot 22 bladzijden (meestal 16 bladzijden) en zijn opgebouwd uit de volgende zes onderdelen:

- *opening van het hoofdstuk*: hier staat een inleiding waarin de inhoud van het hoofdstuk wordt beschreven;
- *de wereld in de tijd van*: hier krijg je een overzicht van het tijdvak, met een tijdbalk, een kaart en teksten over de ontwikkelingen in de wereld, Europa en Nederland;
- *paragrafen*: deze behandelen de kenmerkende aspecten van het tijdvak in een lopend verhaal; de paragrafen vormen bij elkaar het grootste deel van het boek; de kenmerkende aspecten worden met (bekende) voorbeelden geïllustreerd; er staan ook kaderteksten waarin wordt verteld over een belangrijke gebeurtenis, ontwikkeling of persoon die bij het kenmerkende aspect past;
- *begrippen*: dit zijn de belangrijkste begrippen in relatie tot het tijdperk; een pagina om extra goed te bestuderen want deze begrippen moet je kennen; ze worden in de vragen verwerkt;
- *nader bekeken*: hier wordt een onderwerp uit het tijdvak verder uitgediept;
- *literatuur*: hier wordt een belangrijk literair werk uit of over het tijdvak behandeld.

Bij *Geschiedeniswerkplaats. Geschiedenis Tweede Fase havo. Handboek historisch overzicht* is een apart oefenboek (*Opdrachtenboek*) verkrijgbaar. Dat kan een hulpmiddel zijn bij het lezen en begrijpen van de tekst. Het hangt van je leerstijl af of je dit opdrachtenboek gebruikt en de opdrachten maakt. Voor het toelatingsonderzoek geldt dat de examenvragen uitsluitend gebaseerd zijn op de stof uit het *Handboek*.

Een methode van leren zou onderstaande reeks tips en aanwijzingen kunnen zijn.

- Bekijk eerst de hoofdstukindeling in de 'Inhoudsopgave'. Hier zie je met welke paragrafen de tien hoofdstukken zijn ingedeeld. Bedenk dat elke paragraaf staat voor een kenmerkend aspect van dat tijdperk. Door het bekijken van de inhoudsopgave krijg je een indruk van wat er allemaal in het boek behandeld wordt.
- Blader het boek in zijn geheel door en bekijk van elk hoofdstuk titels en plaatjes.
- Lees van hoofdstuk 1 de 'Hoofdstukopening' (twee bladzijden). Hier wordt verteld over een bijzondere vondst. Schrijf voor je zelf de belangrijkste gegevens op en vat het geheel samen in een aantal trefwoorden en korte zinnen. Stel hierbij je eigen vragen, zoals: 'Wat is er bijzonder aan deze vondst?' En: wanneer en hoe leefden de Cro Magnonmensen?
- Lees van hoofdstuk 1 'De wereld in de tijd van jagers en boeren' (twee bladzijden). Vergeet niet de kaartjes goed te bekijken. Deze paragraaf is onderverdeeld in vier gedeelten met telkens een kopje ('Het tijdvak', 'De wereld', 'Europa', 'Nederland'). Schrijf van elk gedeelte in trefwoorden de belangrijkste gegevens op.
- Lees van hoofdstuk 1 de drie paragrafen (elk één bladzijde) en schrijf in trefwoorden en/of korte zinnen op wat dit kenmerkende aspect inhoudt. Lees dit aandachtig door en vertel je zelf daarna, pratend of schrijvend, wat het kenmerk inhoudt. Hierbij stel je de vraag: 'Wat

houdt dit kenmerkende aspect in?

- Lees van hoofdstuk 1 de 'Begrippen' (één bladzijde; bij dit hoofdstuk zijn zes begrippen). Deze begrippen moet je kennen. Dat betekent dat je in eigen woorden de begrippen moet kunnen omschrijven.
- Lees van hoofdstuk 1 'Nader bekeken' (één bladzijde). Stel je eigen vragen en geef er een antwoord op, zoals: 'Wat is het?' En: 'Wanneer, door wie, waarvoor en hoe werd het gebouwd?' Noteer je antwoord in trefwoorden en korte zinnen.
- Lees van hoofdstuk 1 'Literatuur' (één bladzijde). Stel je eigen vragen en geef er een antwoord op, zoals: 'Wanneer en door wie werd dit boek geschreven?' En: 'Waar gaat het over en wat wil de schrijver bewijzen?' Noteer je antwoord in trefwoorden en korte zinnen.
- Als je zo een hoofdstuk bestudeerd hebt, laat het dan een dag of langer rusten en lees daarna je aantekeningen opnieuw door. Aangetoond is dat je veel meer leert als je met enige regelmaat kortere periodes aan dezelfde stof werkt en die regelmatig herhaalt, dan wanneer je uren achter elkaar gaat zitten blokken: je neemt dan minder op. Met andere woorden: drie keer een uur leren met een dag ertussen geeft veel betere resultaten dan drie uur achter elkaar leren.
- Herhaal deze methode voor elk hoofdstuk.

EXAMENOPGAVE GESCHIEDENIS

Tijdsduur: 2½ uur

Beste kandidaat,

Beantwoord vraag 1 en kies uit de vragen 2 t/m 6 telkens de A- of B-vraag. **Beantwoord alleen vraag A of B!** Indien beide vragen worden beantwoord, wordt alleen het eerst gegeven antwoord nagekeken.

Voorbeeldexamen geschiedenis, zonder antwoorden

Vraag 1.

Onderstaand zes historische gebeurtenissen uit verschillende tijdvakken en staan in willekeurige volgorde. Geef de juiste volgorde aan, van **vroeger naar later**. Noteer alleen de nummers.

1. In een zeer groot gebied van West Europa tot Siberië worden Venusbeeldjes gemaakt
2. Aan de westkust van Afrika stichtten de Portugezen handelsposten waar ze textiel en ijzerwaren ruilden tegen slaven en goud
3. Zowel protestanten als katholieken richtten organisaties op voor de gelijkberechtiging van hun eigen scholen
4. Vrije boeren en slaven gingen op in een nieuwe klasse van halfvrije horigen
5. Toen de Franken zich in Zuid-Nederland vestigden, kwam er een einde aan de Romeinse macht.
6. Onder keizer Karel V werden honderden Nederlanders vanwege hun geloof op de brandstapel gebracht

Beantwoord vraag 2 t/m 6 alleen A of B.

Vraag 2A.

De jagers-verzamelaars leefden in kleine groepen, het waren er niet meer dan 10 per groep.

- a. Hoe was de taakverdeling tussen mannen en vrouwen om aan voedsel te komen?
- b. Waarom noemen we ze nomaden?
- c. Wat waren de eerste vaardigheden die deze mensen gebruikten voor het maken van voedsel?
- d. Waarom noemen we de tijd van de jagers-verzamelaars préhistorie?
- e. Wat is archeologie?

Vraag 2B.

Rome groeit, na veel oorlogen, van een stadstaat uit tot een wereldrijk.

- a. Hoe kon Rome uitgroeien tot een wereldrijk? Noem minstens 2 verklaringen.

- b. Julius Caesar werd in 48 v C. alleenheerser en in 44 v C. vermoord. Waarom en door wie werd hij vermoord?
- c. Hoe stonden de Romeinen tegenover de overwonnen volkeren?
- d. Het Romeinse Rijk bereikte in 106 n C. zijn grootste omvang. Uit welke gebieden bestond dit Rijk? (denk hierbij ook aan de natuurlijke grenzen).
- e. De Romeinen waren erg onder de indruk van de Griekse cultuur en namen veel over. Kun je voorbeelden (2) noemen wat er zoal werd overgenomen?

Vraag 3A.

Jodendom en Christendom.

- a. Het jodendom is een monotheïstische godsdienst. Wat is monotheïstisch?
- b. In de 1^e eeuw na C. ontstond het Christendom, aanhangers van het Christendom werden door de Romeinen vervolgd. Waarom was dat?
- c. Wat is een martelaar?
- d. In 313 maakte keizer Constantijn een einde aan de vervolgingen. Het Christendom werd een staatsgodsdienst. Wat is een staatsgodsdienst?
- e. Waarom maakte keizer Constantijn een einde aan de vervolgingen?

Vraag 3B.

Karel de Grote

- a. Rond 800 heerste Karel de Grote over een groot deel van Europa. Zijn bestuur leek niet op dat van het Romeinse Rijk. Wat was het grootste verschil?
- b. Waarom wordt het feodale stelsel leenstelsel genoemd?
- c. Na de dood van Karel de Grote hield het leenstelsel geen stand, wat veranderde er?
- d. Wat was het gevolg van deze veranderingen?
- e. Karel de Grote vernieuwde het leger, wat waren deze vernieuwingen?

Vraag 4 A.

De Renaissance.

- a. In welk Europees land begon in de 15^e eeuw de Renaissance?
- b. Waarom juist daar?
- c. Er ontstond een nieuw mensbeeld en wereldbeeld in die tijd. Licht dit toe aan de hand van de begrippen 'Memento Mori' en 'Carpe Diem'.

Humanisme.

- d. De ideale mens volgens het humanisme is de 'Uomo Universalis'. Wat voor mens is dat?
- e. Ook in Nederland was er een zeer belangrijke humanist. Wie was hij en wat propageerde hij?

Vraag 4 B.

17^e Eeuw het handelskapitalisme komt tot grote bloei, vooral ook in Nederland.

- a. Welke Compagnie werd er in Nederland in 1602 opgericht? En op wiens initiatief?
- b. Door de handelsrelaties van Europa over de hele wereld ontstond een wereldeconomie. Wat is een wereldeconomie?
- c. In 1621 werd de West-Indische Compagnie opgericht. Waar hield de WIC zich in eerste instantie mee bezig?
- d. Welke vier gebieden heeft de Compagnie veroverd?
- e. De WIC is nooit erg winstgevend geworden, hoe komt dit?

Vraag 5A.

De Verlichting.

- a. In 1776 publiceerde de Schotse filosoof Adam Smith zijn boek 'the wealth of nations' . Welke visie publiceerde hij in dit boek?
- b. Welke rol zag Smith weggelegd voor de overheid?
- c. De Duitse filosoof Kant was een belangrijk verlicht denker. Wat was zijn visie op vrijheid?
- d. Ook in de politiek ontwikkelden verlichte denkers nieuwe politiek ideeën, bijvoorbeeld Montesquieu, hij ontwikkelde de z.g. driemachtenleer, wat hield dat in?.
- e. Wat bedoelde Roussau met 'volkssoevereiniteit'?

Vraag 5B.

Democratische revoluties in de 18^e eeuw.

- a. In Noord-Amerika komen de 13 kolonies in opstand tegen het moederland (Engeland). Wat was de aanleiding van deze botsing?
- b. Op 4 juli 1776 verklaren de koloniën zich onafhankelijk (Independence Day). De onafhankelijkheidsverklaring is voor die tijd erg modern, noem wat (minstens 2) onderdelen uit deze verklaring.
- c. Ook in Frankrijk was het onrustig, op 14 juli 1789 is de start van de Franse Revolutie, wat was de aanleiding hiervoor?
- d. De democratische revolutie sloeg over naar Nederland, daar wordt in 1794/95 de 'Bataafse Republiek' uitgeroepen. Welke maatregelen werden er door deze mensen genomen?
- e. Hoe en door wie kwam er aan de Bataafse Revolutie een einde?

Vraag 6A.

De tijd van de wereldoorlogen.

- a. In 1914 breekt de 1^e wereldoorlog uit, noem een 3-tal oorzaken voor het uitbreken van deze oorlog.
- b. In veel Europese landen heerste een sterk nationalisme, welke belangen speelden een belangrijke rol in het Engelse nationalisme?
- c. Over welk Balkanland bestond er onenigheid tussen Oostenrijk en Ruslands bondgenoot Servië?
- d. Wat was uiteindelijk de aanleiding voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog?
- e. Op 11 november 1918 volgde de wapenstilstand, 'de Vrede van Versailles'. Deze werd door Duitsland als erg vernederend ervaren. Waarom?

Vraag 6B.

In de periode na 1948 groeiden de West-Europese economieën harder dan in enige periode daarvoor. Ook in Nederland.

- a. Geef een aantal (minstens 2) voorbeelden van de welvaarts- en consumptiegroei.
- b. Er ontstond een verzorgingsstaat, wat is het kenmerk hiervan?
- c. Politiek was het een stabiele tijd, veel landen hadden regeringen onder leiding van Christendemocraten. Hoe heet in Nederland de Christendemocratische partij die is ontstaan in de loop van de jaren zeventig?
- d. De welvaart en sociale zekerheid leidde tot grote sociaal-culturele veranderingen, waaronder toenemende individualisering. Wat is individualisering?
- e. Ook ontstonden er veel emancipatiebewegingen, o.a. voor en door vrouwen. Wat wilden de feministen van de 2^e feministische golf?

0-0-0-0-0-0

Puntentoekening en vaststellen van het cijfer

Dit nakijkmodel dient als hulpmiddel bij de correctie. De kandidaat maakt zes vragen: vraag 1 en van vraag 2 t/m 6 telkens de A-vraag of de B-vraag. In de linkerkolom treft je onze richtlijn aan voor de toe te kennen punten per subvraag. Het eindcijfer wordt afgerond op hele cijfers op de schaal van 1 t/m 10.

De kandidaat heeft als instructie meegekregen: beantwoord alleen vraag A of B. Indien beide vragen worden beantwoord, wordt alleen het eerst gegeven antwoord nagekeken.

Vraag 1 (totaal 10 punten)

(10) Onderstaande zes historische gebeurtenissen uit verschillende tijdvakken hebben te maken met (on)vrijheid en staan in willekeurige volgorde. Geef de juiste volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

1. In een zeer groot gebied van West Europa tot Siberië worden Venusbeeldjes gemaakt. (pag. 11)
2. Aan de Westkust van Afrika stichtten de Portugezen handelsposten waar ze textiel en ijzerwaren ruilden tegen slaven en goud (pag. 70)
3. Zowel protestanten als katholieken richtten organisaties op voor de gelijkberechtiging van hun eigen scholen (pag. 125)
4. Vrije boeren en slaven gingen op in een nieuwe klasse van halfvrije horigen (pag. 125)
5. Toen de Franken zich in Zuid-Nederland vestigden, kwam er een einde aan de Romeinse macht
6. Onder Keizer Karel V werden honderden Nederlanders vanwege hun geloof op de brandstapel gebracht

De juiste volgorde is: 1, 4, 5, 2, 6, 3. Als er één fout is in de volgorde, mogen vijf punten worden toegekend. Als er meer fouten zijn, mogen geen punten worden toegekend.

Beantwoord van vraag 2 t/m 6 telkens alleen A of B.

Vraag 2A (10 punten)

De jagers-verzamelaars leefden in kleine groepen, het waren er niet meer dan 10 per groep.

- (2) a. Hoe was de taakverdeling tussen mannen en vrouwen om aan voedsel te komen?
Mannen visten en jaagden en de vrouwen verzorgden de kinderen en verzamelden plantaardig voedsel.
- (2) b. Waarom noemen we ze nomaden?
Ze hadden geen vaste woonplaats en moesten zwerven en trekken om aan voedsel te komen.
- (2) c. Wat waren de eerste vaardigheden die deze mensen gebruikten voor het maken van voedsel?
Vuur en grove stenen werktuigen.
- (2) d. Waarom noemen we de tijd van de jagers-verzamelaars de préhistorie?
Historici hebben alleen de beschikking over niet geschreven bronnen.
- (2) e. Wat is archeologie?
Kennis van de ongeschreven bronnen (aparte tak van de geschiedwetenschap).

Vraag 2B (10 punten; blz. 24-25, 30)

Rome groeit, na veel oorlogen, uit van een stadstaat tot een wereldrijk.

- a. Hoe kon Rome uitgroeien tot een wereldrijk? Noem minstens 2 verklaringen.
Militaire kracht en organisatietalent. Militaire kwaliteiten stonden hoog in aanzien.
- b. Julius Caesar werd in 48 v C. Alleenheerser en in 44 v C. vermoord. Waarom en door wie werd hij vermoord?
- *Door senatoren die de republiek wilden redden.*
- c. Hoe stonden de Romeinen tegenover de overwonnen volkeren?
Ze respecteerden volkeren en namen leden ervan op in hun leger en lieten hen meeprofiteren van de rust en welvaart in het rijk.
- d. Het Romeinse Rijk bereikte in 106 n C zijn grootste omvang. Uit welke gebieden bestond dit Rijk? (denk hierbij ook aan de natuurlijke grenzen).
Rijn en Donau vormden de natuurlijke grenzen. In Brittannië kwam een enorme grensmuur, de Muur van Harianus. In Afrika eindigde het rijk bij de woestijn, in Azië bij de Eufraat.
- e. De Romeinen waren erg onder de indruk van de Griekse Cultuur en namen veel over. Kun je voorbeelden (2) noemen wat er zoal werd overgenomen?
- *Kunst, architectuur, godsdienst*

Vraag 3A (10 punten; blz. 30-31)

Jodendom en Christendom.

- a. Het Jodendom is een monotheïstische godsdienst. Wat is monotheïstisch?
Geloof in 1 God.
- b. In de 1^e eeuw na C. ontstond het Christendom, aanhangers van het Christendom werden door de Romeinen vervolgd. Waarom was dat?
Verzet tegen de Romeinse overheersing.
- c. Wat is een martelaar?
Iemand die sterft voor zijn geloof.
- d. In 313 maakte keizer Constantijn een einde aan de vervolgingen. Het Christendom werd een staatsgodsdienst. Wat is een staatsgodsdienst?
Godsdienst waarvan het staatshoofd en dienaren van de staat aanhanger moeten zijn.
- e. Waarom maakte keizer Constantijn een einde aan de vervolgingen?
Hij had zichzelf tot het Christendom bekeerd.

Vraag 3B (10 punten; blz. 42-43)

Karel de Grote.

- a. Rond 800 heerste Karel de Grote over een groot deel van Europa. Zijn bestuur leek niet op dat van het Romeinse Rijk. Wat was het grootste verschil?
Geen geschreven wetten om dat weinigen konden lezen en schrijven. Bijna geen geld in omloop, vorsten konden daarom geen belasting heffen om militairen en bestuurders te betalen of om wegen aan te leggen en te onderhouden.
- b. Waarom wordt het feodale stelsel leenstelsel genoemd?
Nieuw bestuursstelsel niet gebaseerd op wetten maar op persoonlijke banden. De koning gaf een gebied in leen aan vazal of leenman en beloofde hem te beschermen. In ruil zwoer de vazal dat hij zijn leenheer zijn leven lang trouw zou dienen..
- c. Na de dood van Karel de Grote hield het leenstelsel geen stand, wat veranderde er?
Controle van Karel viel weg, leenmannen gaan zich steeds meer als zelfstandige machthebber gedragen.

- d. Wat was het gevolg van deze veranderingen?
Leenstelsel is lastig te controleren. Na verloop van tijd wordt leen erfelijk doorgegeven aan zoons. Het Rijk versnipperd en valt uiteindelijk in twee grote koninkrijken uiteen. (2)
- e. Karel de Grote vernieuwde het leger, wat waren deze vernieuwingen?
Ruiterleger, technische verbeteringen. Ruiters superieur aan het voetvolk. Betere uitrusting. (bijv. stijgbeugel).

Vraag 4A (10 punten, blz. 68-69)

De Renaissance.

- (4) a. In welk Europees land begon in de 15^e eeuw de Renaissance?
(Noord) Italië
- b. Waarom juist daar?
Veel geld verdiend in de late Middeleeuwen, ontstaan van een machtige bovenlaag van handelaren en bankiers met tijd en geld. Rijkdom tonen, kunst.
- c. Er ontstond een nieuw mensbeeld en wereldbeeld in die tijd. Licht dit toe aan de hand van begrippen 'Memento Mori' en 'Carpe Diem'.
De rijke Italiaanse stedelingen hielden de blik niet meer zo strak gericht op God en het leven na de dood en zij kregen meer oog voor de plezierige kanten van het leven. Hun levensmotto veranderde van memento mori (gedenk te sterven) in carpe diem (pluk de dag).

Humanisme

- d. De Ideale mens volgens het humanisme is de 'Uomo Universalis'. Wat voor mens is dat?
De uomo universalis was het ideaal van een universele mens, iemand die zich op veel verschillende terreinen ontwikkelde.
- e. Ook in Nederland was er een zeer belangrijke Humanist. Wie was hij en wat propageerde hij?
Erasmus van Rotterdam. Christelijk humanisme. Zuivering en verdieping van het Christendom.

Vraag 4B (10 punten, blz. 84-85)

In de zeventiende eeuw kwam het handelskapitalisme tot bloei, vooral ook in Nederland.

- a. Wie nam het initiatief tot de oprichting van de VOC?
De Staten-Generaal van de Republiek.
- b. Door de handelsrelaties van Europa over de hele wereld ontstond een wereldeconomie. Wat is een wereldeconomie?
Over de hele wereld raken gebieden via de handel met elkaar verbonden.
- c. In 1621 werd de West-Indische Compagnie opgericht. Wat hield de WIC zich in eerste instantie mee bezig?
De kaapvaart.
- d. Welke vier gebieden heeft de Compagnie veroverd?
Brazilië, Noord Amerika, Antillen Suriname. .
- e. De WIC is nooit erg winstgevend geworden. Hoe komt dit?
Erg sterke –onderlinge- Europese concurrentie .

Vraag 5A (10 punten)

De Verlichting.

- a. In 1776 publiceerde de Schotse filosoof Adam Smith zijn boek 'the wealth of nations'. Welke visie publiceerde hij in dit boek?
Mensen streven altijd hun eigen voordeel na en dat hoeft niet nadelig te zijn. Basis voor liberalisme.
- b. Welke rol zag Smith weggelegd voor de overheid?
Overheid moet zich niet bemoeien met handel en nijverheid, want dan werkt het mechanisme van vraag en aanbod niet meer. Laissez faire.

- c. De Duitse filosoof Kant was een belangrijk verlicht denker. Wat was zijn visie op vrijheid?
Er was te weinig vrijheid. Overal werd de vrijheid beknot. Mensen moesten mondig worden en hun verstand gaan gebruiken. Durf te denken.
- d. Ook in de politiek ontwikkelden verlichte denkers nieuwe politieke ideeën, bijvoorbeeld Montesquieu, hij ontwikkelde de z.g. driemachtenleer, wat hield dat in?
  - *Wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht moesten van elkaar gescheiden worden.*
- e. Wat bedoelde Rousseau met 'volkssoevereiniteit'?
Het hoogste gezag berust bij het volk, dat de staatsmacht toevertrouwt aan een (gekozen) regering.

Vraag 5B (10 punten).

Democratische revoluties in de 18^e eeuw..

- a. In Noord-Amerika komen de 13 koloniën in opstand tegen het moederland (Engeland). Wat was de aanleiding van deze botsing?
No taxation without representation. De Amerikanen wilden geen belastingen meer betalen, zolang ze niet waren vertegenwoordigd in het Britse parlement.
- b. Op 4 juli 1776 verklaren de koloniën zich onafhankelijk (Independence Day). De onafhankelijkheidsverklaring is voor die tijd erg modern, noem wat (minstens 2) onderdelen uit deze verklaring.
Alle mensen zijn gelijk en hebben onvervreembare rechten. Recht op leven in vrijheid en het nastreven van geluk. Regeringen moeten die mensenrechten garanderen. Hun gezag berust op de instemming der geregeerden en die mogen een regering afzetten en een nieuwe instellen.
- c. Ook in Frankrijk was het onrustig, op 14 juli 1789 is de start van de Franse Revolutie, wat was de aanleiding hiervoor?
  - *Bestorming van de Bastille. Door honger en armoede was het al langer onrustig in Parijs. De dreiging van een militair optreden tegen de National Vergadering ontketende de volkswoede. .*
- d. De democratische revolutie sloeg over naar Nederland, daar word tin 1794/95 de 'Bataafse Republiek' uitgeroepen. Welke maatregelen werden er door deze mensen genomen?
Het verjagen van regenten en het installeren van een democratisch bestuur. .

Vraag 6A (10 punten)

De tijd van de wereldoorlogen.

- a. In 1914 breekt de 1^e wereldoorlog uit, noem een 3-tal oorzaken voor het uitbreken van deze oorlog.
*Sterk nationalisme
Wapenwedloop
Militarisme*
- b. In veel Europese landen heerste een sterk nationalisme, welke belangen speelden een rol in het Engelse nationalisme?
Overmacht op zee en hun koloniale rijk.
- c. Over welk Balkanland bestond er onenigheid tussen Oostenrijk en Ruslands Bondgenoot Servië?
Bosnië.
- d. Wat was uiteindelijk de aanleiding voor het uitbreken van de 1^e Wereldoorlog?
Moord op de Oostenrijkse troonopvolger Frans Ferdinand door een Servische nationalist.
- e. Op 11 november 1918 volgde de wapenstilstand, 'de Vrede van Versailles'. Deze word door Duitsland als erg vernederend ervaren, waarom?
Duitsland kreeg de schuld van de oorlog. Hoge herstelbetalingen, verlies van gebied, mocht nog maar een klein leger hebben.

Vraag 6B (10 punten)

In de periode van 1948 tot 1973 groeiden de West-Europese economieën harder dan in enige periode daarvoor, ook in Nederland.

- a. Geef een aantal (minstens 2) voorbeelden van die welvaarts- en consumptiegroei.
  - *De meeste werknemers hadden in 1960 een doorbetaalde vakantie van twee à drie weken.*
  - *Bijna elk gezin bezat een koelkast, een douche en een auto.*
  - *De consumptie van genotmiddelen als wijn en bier steeg sensationeel.*
- b. Er ontstond een verzorgingsstaat, wat is het kenmerk hiervan?

In een verzorgingsstaat is de staat verantwoordelijk voor het welzijn van de burgers.
- c. Politiek was het een stabiele tijd, veel landen hadden regeringen onder leiding van Christendemocraten. Hoe heet in Nederland de Christendemocratische partij die is ontstaan in de loop van de jaren zeventig? *CDA Christen Democratisch Appel*
- d. De welvaart en sociale zekerheid leidde tot grote sociaal-culturele veranderingen, waaronder toenemende individualisering. Wat is individualisering?
  - *Ontwikkeling waarbij mensen meer als individu en minder als lid van groepen in de samenleving komen te staan.*
- e. Ook ontstonden er veel emancipatiebewegingen, o.a. voor en door vrouwen. Wat wilden de feministen van de 2^e feministische golf?
  - *Gelijke kansen op de arbeidsmarkt en een gelijke verdeling van huishoudelijke taken en de zorg voor de kinderen..*